

TIPURI DE OPAIȚE DE LA PĂCUIUL LUI SOARE

Între formele ceramice caracteristice așezării fortificate din insula Păcuiul lui Soare¹ se numără și opaițele care, pînă în momentul de față, nu au constituit obiectul unui studiu și nici măcar al unei note². De aceea în cele ce urmează ne propunem să umplem această lacună a cercetărilor noastre. În consecință, vom prezenta mai întîi opaițele care aparțin nivelurilor de viațuire din secolele X-XI, iar mai apoi pe cele ce aparțin nivelurilor din secolele XIII-XV³.

I. Din secolul al X-lea sau începutul celui următor datează un fragment de „opaiț cu picior interior“ (fig. 1/1). Pînă la noi a ajuns doar o bucată a piciorului. Opaițul a fost lucrat dintr-o pastă nisipoasă. El se înserează în categoria exemplarelor descoperite în nivelul de viațuire de la sfîrșitul secolului al X-lea — începutul secolului al XI-lea de la Capidava⁴.

¹ Pentru realitățile arheologice de la Păcuiul lui Soare vezi Petre Diaconu și Dumitru Vilceanu, *Păcuiul lui Soare. Cetatea bizantină*, vol. I (monografie arheologică), București, 1972. Așezarea din insula Păcuiul lui Soare, în fapt un autentic oraș medieval a fost identificată cu celebra Vicina. Vezi Petre Diaconu, *Despre localizarea Vicinei*, în Pontica, III, Constanța, 1970, p. 275—295.

² Referințe directe sau indirecte la opaițele de la Păcuiul lui Soare se află în articolele și rapoartele preliminare despre Păcuiul lui Soare. Titlurile lor sînt înregistrate în lista bibliografică de la sfîrșitul volumului citat în nota 1.

³ Încă de pe acum vom menționa că numărul opaițelor este extrem de redus în așezarea din insula Păcuiul lui Soare. În această notă nu vom vorbi despre opaițele din secolul al XI-lea publicate de R. Harhoiu în monografia arheologică mai sus citată, p. 83, fig. 30/3—7.

⁴ D. Vilceanu, *Opaițe din așezarea feudală timpurie de la Capidava*, în SCIV, XII, 1961, 2, p. 395—402. Opaițul de la Păcuiul lui Soare își găsește cele mai apropiate analogii în cele de la Capidava publicate de D. Vilceanu, *op. cit.*, fig. 1/4, p. 397 și p. 398, fig. 2/2. D. Vilceanu datează toate opaițele de la Capidava în prima și în a doua treime a secolului al XI-lea. De reținut că viațuirea încețază la Capidava în anul 1036. Vezi lucrarea lui Petre Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, București, 1970, p. 48—49. Vezi de asemenea idem, *Despre pecenegii la Dunărea de jos în prima jumătate a secolului al XI-lea*, în SCIV, 18, 1967, 3, p. 470—471. Opaițe cu picior interior asemănătoare celor de la Capidava au apărut și în unele așezări arheologice din sudul părții europene a U.R.S.S., cum ar fi de pildă Taman (D. Vilceanu, *op. cit.*, p. 396, nota 1). În ce ne privește nu putem împărtăși părerea lui D. Vilceanu, *op. cit.*, p. 400, potrivit căreia „opaițele [de la

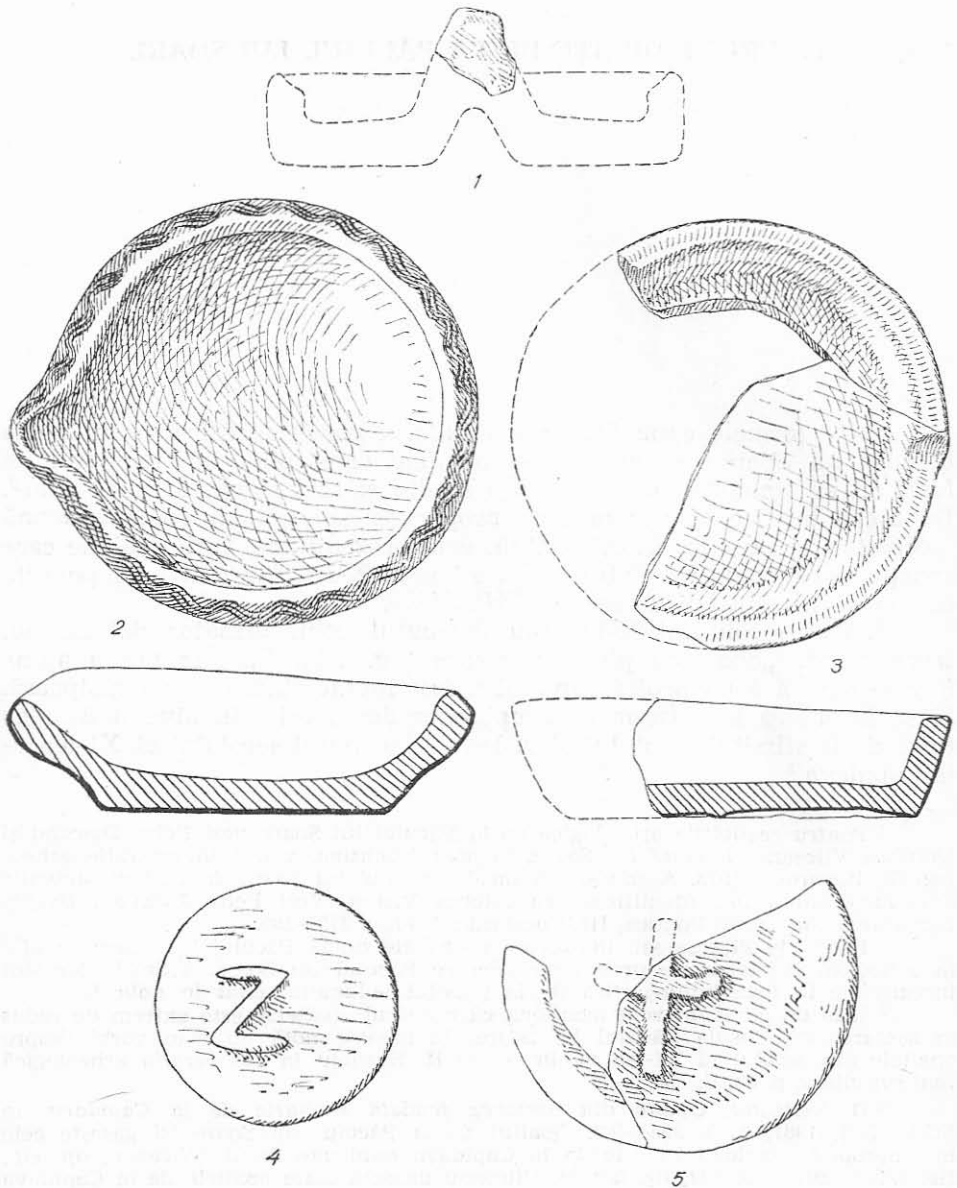

Fig. 1. Opaite din secolele X—XI de la Păciul lui Soare.

Capidava] nu constituiau un element dezvoltat pe baza unor tradiții locale“. Dimpotrivă opaitele cu picior interior de la Capidava și din alte părți constituie un ecou al opaiteilor-sfeșnic din epoca romană târzie. Asupra acestora vezi lucrarea în manuscris a lui C. Scorpan, *Tipi sconosciuti di lumini a olio romani e il problema di certe transmissioni nel primo feudalesimo*, în Pontice, VI, 1973, p.209-228.

Din prima jumătate a veacului al XI-lea provine un opaiț în formă de castronaș (fig. 1/2) avînd diametrul gurii de 0,105 m, iar cel al fundului 0,07 m. Pereții, destul de groși, sînt evazați, iar buza este îngroșată. Muchia exterioară a buzei a fost decorată cu o bandă de linii în val realizată cu un pieptene cu dinții fini. Opațiul a fost modelat dintr-o pastă nisipoasă asemănătoare aceleia din care s-a lucrat piesa prezentată mai sus. În urma arderii a căpătat o culoare albă cenușie.

Un alt opaiț în formă de castronaș, lucrat dintr-o pastă de bună calitate, avînd marginea scurtă și ușor pîlniată, prevăzut cu cioc de scurgere, datează din secolul al XI-lea⁵. El a fost ștampilat pe fața exterioară a fundului cu o „marcă de olar“ (fig. 1/4), care reproduce forma literei Z⁶. Aceleași vremi îi aparține și un alt opaiț (fig. 1/3) asemănător cu cel prezentat mai înainte. El e modelat din humă albă care, în urma arderii, a căpătat o culoare albă cenușie. În spărtură prezintă o culoare cenușie închisă. Pereții sînt mult evazați: în timp ce diametrul gurii măsoară 0,105 m, cel al fundului este de 0,085 m. Nu este decorat. Ciocul de scurgere se prezintă sub forma unei creștături realizate prin apăsarea cu un bețișor. Pe fundul vasului se păstrează o parte dintr-o „marcă de olar“ care a avut probabil forma unei cruci (fig. 1/5).

II. Din veacul al XIII-lea sau începutul celui următor⁷ datează un opaiț (păstrat sub forma unui fragment) avînd înfățișarea unei tipsii de lut; peretele are o grosime de 0,006 m, iar înălțimea sa este de 0,029 m (fig. 2/2). Este modelat dintr-o pastă de bună calitate. Pe ambele fețe are culoarea roșiatică unitară, iar în spărtură o culoare cenușie închisă. Într-un anume loc se observă urmele apăsării făcute pentru obținerea ciocului de scurgere. Ampretele degetului cu care s-a apăsât peretele se disting foarte bine. Diametrul gurii este mai mare decît cel al fundului. Buza prezintă un decor obținut prin creștere, frecvent întîlnit în ceramica secolelor XIII-XV. Pe fundul vasului se păstrează semnele desprinderii cu sfoara de pe discul roții olarului. Nu a fost găsit într-o situație stratigrafică dar datarea lui în a doua jumătate a secolului al XIII-lea — începutul celui de-al XIV-lea este impusă de decorul marginii și de calitatea pastei.

Tot epocii medievale îi aparține un opaiț avînd forma unei străchini mici, cu peretele evazat și apoi ușor arcuit în partea sa superioară (fig. 2/1). În interior, peretele coboară pînă la mijlocul fundului, fără ca acesta din urmă să fie net delimitat. Înălțimea piesei este de 0,033 m. Grosimea peretelui nu depășește 0,005 m, „Ciocul“ este destul de mic. Pasta folosită la modelarea vasului conține ca degresant nisip cu bobul mai mare, concrețiuni calcaroase și granule de mică. Opațiul a suferit

⁵ Acest opaiț a mai fost publicat; vezi Petre Diaconu, *Крепость X—XV вв. в Пэкуяллуй Соаре в свете археологических исследований*, în *Dacia*, V, 1961, p. 493, fig. 3.

⁶ Petre Diaconu, *Крепость X—XV вв.* p. 493, fig. 3 b și idem, în *Păcuiul lui Soare*, vol. I, p. 131, fig. 54, a patra din stînga.

⁷ După cum se poate vedea nicăieri în articolul nostru nu a fost vorba de opaite de la Păcuiul lui Soare care să poată fi datate în secolul al XII-lea. Aceasta se datorează faptului că în porțiunea cercetată din amintita așezare nivelul corespunzător lipsește. Vezi Petre Diaconu, în monografia *Păcuiul lui Soare*, vol. I, p. 54.

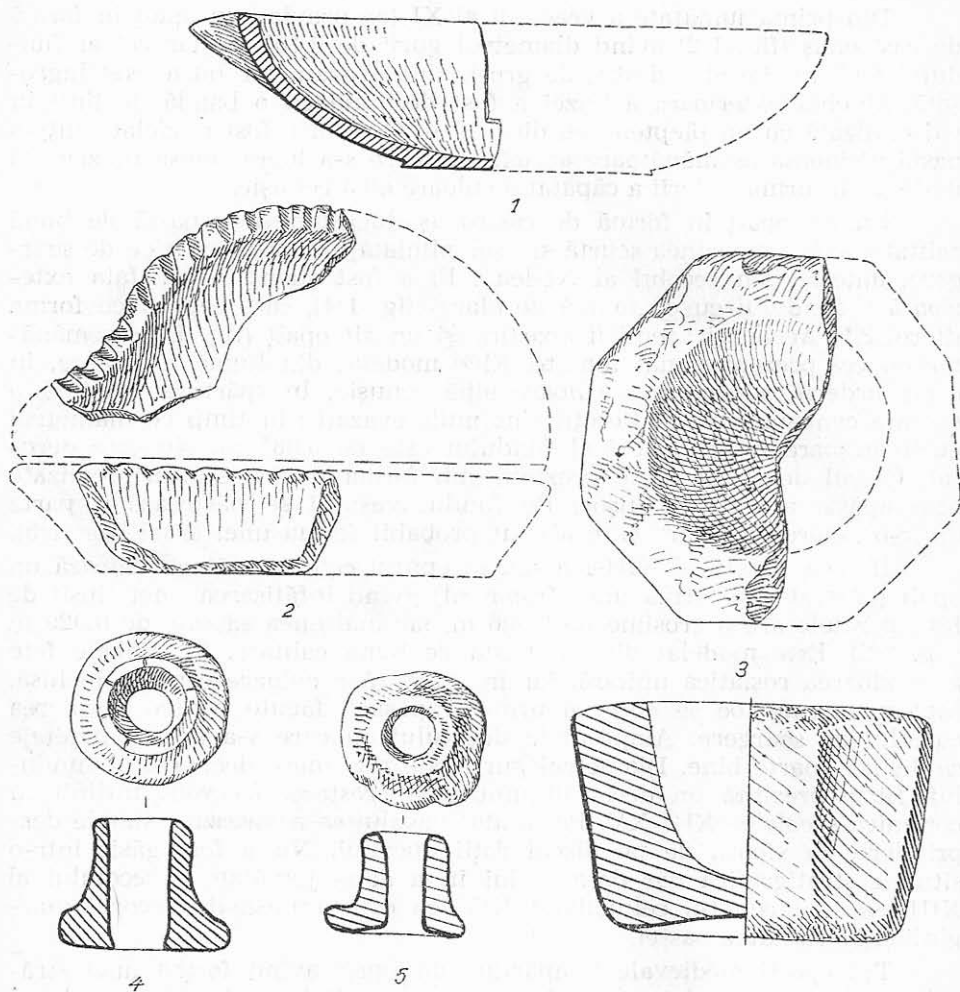

Fig. 2. Opaițe din secolele XIII–XV (1–3) și „sfeșnice“ de plumb din secolul al XI-lea de la Păciul lui Soare (4–5).

o ardere oxidantă în urma căreia fețele pereților au căpătat culoarea roșie-cafenie, iar miezul lor o culoare cenușie închisă. În zona „ciocului“ se disting urmele arderii secundare provocate, desigur, de flacăra fitilului. Opaițul a fost lucrat la roata rapidă. Nu are nici un fel de ornament. A fost găsit într-un nivel care datează din a doua jumătate a veacului al XIV-lea — începutul secolului al XV-lea.

În sfârșit, ultima piesă reprezintă jumătate dintr-un vas (fig. 2/3) obținut prin „prelucrarea“ unei cărămizi. S-a luat bucata de cărămidă și în ea s-a săpat o cavitate cu fundul rotunjit. Fața exterioară a pere-

telui se prezintă sub forma unei suite de „fețete“ — probabil 8 la număr când vasul era întreg. Înălțimea piesei este de 0,055 m; diametrul interior al gurii măsoară 0,056 m, iar grosimea pereților ajunge pînă la 0,020 m. Într-un loc de pe buza vasului se păstrează urme de afumătură și arsură. Tocmai această observație la care se adaugă și forma sa ne-au determinat să socotim că vasul a servit drept opaiț. Din păcate, nu i se poate preciza datarea. Ținînd seama totuși de faptul că la Păcuiul lui Soare se confecționau în secolele XIII-XIV — prin prelucrarea cărămizilor vechi⁸ — mult mai multe obiecte decît în veacurile anterioare, sîntem înclinați să datăm și obiectul nostru mai degrabă în secolele XIII-XIV decît în epocă feudală timpurie.

* * *

Raportînd opaițele de lut de la Păcuiul lui Soare, aparținînd secolelor X-XV, la numărul vaselor ceramice de alt uz și la necesitățile de iluminare în timpul nopții rezultă că numărul lor e foarte mic. De aceea este de presupus că locuitorii de la Păcuiul lui Soare se vor fi folosit în afară de opaițe și de sfeșnice⁹.

În nivelurile secolelor X-XI din această așezare apar, din cînd în cînd, unele piese de plumb de formă oarecum tronconică (fig. 2/4—5) cu baza mai mult sau mai puțin lătită. Ele sînt prevăzute cu un orificiu dispus longitudinal¹⁰. Diametrul orificiului nu depășește 0,015 m. (în cazul pieselor de la Păcuiul lui Soare). În timp ce înălțimea pieselor poate atinge 0,030 m lățimea bazei lor ajunge la 0,035 m.

Asemenea obiecte s-au mai găsit în zona Dunării la Dinogetia-Garvăn¹¹, fără a li se preciza însă rostul¹². În ce ne privește noi credem că ele au servit drept suporturi pentru luminări, fiind deci un fel de sfeșnice. Luminările de ceară, odată fixate în orificiul pieselor de plumb, căpătau astfel o bună stabilitate. Din grija de a nu se risipi ceara topită este posibil ca „sfeșnicul“ de plumb să fi fost pus într-un vas de ceramică sau lemn¹³. O astfel de piesă „confecționată dintr-un vâscior în

⁸ În general, din cărămizi mai vechi erau „confecționate“ greutăți pentru plasa de pescuit.

⁹ Ceea ce se considera pînă acum de către arheologii bulgari și unii arheologi români a fi sfeșnice din secolele XIII—XIV, s-a dovedit, în urma investigațiilor de la Păcuiul lui Soare, a fi capace de lut pentru acoperirea oalelor. Vezi Silvia Baraschi, *Despre capacele de lut de la Păcuiul lui Soare*, în SCIV, 4, 1972, p. 609—617.

¹⁰ Orificiul străpunge toată lungimea piesei de plumb.

¹¹ I. Barnea, în monografia arheologică *Dinogetia*, I, 1968, p. 79, fig. 41/7.

¹² Idem, *op. cit.*, p. 80 unde se spune că aceste piese au servit ca „materie primă adusă din altă parte în vederea prelucrării... pe loc“. Această afirmație a fost făcută pornindu-se de la descoperirea la Dinogetia a unei piese de plumb, păstrată numai pe jumătate. În cazul de față este posibil ca jumătatea dispărută să fi fost tăiată pentru a fi folosită într-un scop pe care nu-l putem preciza momentan.

¹³ Sau chiar de metal. De fapt pentru recuperarea cerii topite era suficientă și o tîpsie de lut.

mijlocul căruia se afla sfeșnicul de plumb, poate reprezenta în fapt, o originală variantă a opaițului — sfeșnic din epoca romană târzie¹⁴.

Folosirea luminărilor de ceară și deci a sfeșnicelor era posibilă la vremea aceea într-o zonă în care creșterea albinelor a fost una din ocupațiile tradiționale ale locuitorilor. Potrivit croniciei lui Skylitzes-Cedren pecenegii, năvălind în anul 1048 în regiunile suddunărene, au dat acolo peste o mare bogăție în vite, vin și mied¹⁵. Or, știut este că miedul era o băutură preparată din miere¹⁶. Acolo unde exista miere exista firește și ceară. Aceasta era una din mărfurile importante care se comercializa cu ușurință atât în secolele X-XII cât și în veacurile următoare. Sviatoslav, prințul de Kiev, relatând mamei sale în 969 că la Pereiaslavet, pe Dunăre, se adună toate bogățiile enumeră acestea ceara și mierea aduse din Rusia¹⁷. Ceva mai târziu, în secolele XIII-XV, printre mărfurile care se exportau prin porturile Vicina¹⁸ și Chilia¹⁹ se afla și ceara.

Rezumînd cele spuse pînă aici rezultă că principalul mijloc de iluminare al locuințelor de la Păcuiul lui Soare în secolele X-XV îl constituiau opaițele de lut avînd diferite forme. Alături de ele însă, atunci cînd este vorba de secolul al XI-lea, trebuie menționate și „sfeșnicile“ de plumb, care pînă, în momentul de față nu-și găsesc analogie decît la Dinogetia-Garvăn.

TYPES DE LAMPES À HUILE DE PĂCUIUL LUI SOARE

Résumé

L'article présente les types de lampes à huile de Păcuiul lui Soare connus jusqu'à présent. Puisque le XII-ème siècle n'est pas représenté par un niveau archéologique, les pièces appartenant à la période correspondente y font défaut.

Les lampes à huile datées aux X—XI-ème siècles sont documentées par deux types : la lampe à huile à pied intérieur (fig. 1/1) et 2/ la lampe-bol, illustré par trois exemplaires dont deux portent au fond des marques de potier. De l'habitat du Moyen-Age tardif (XIII-e—XV-e siècle), proviennent d'autres trois pièces : 1) une lampe-plateau, avec des entailles aux rebords (fig. 2/2), 2) une lampe huile semblable à une petite écuelle (fig. 2/1) et 3) une autre obtenue par l'adaptation d'une brique plus vieille (fig. 2/3).

¹⁴ Despre opaițele-sfeșnic vezi articolul lui C. Scorpan citat la nota 4. În măsura în care ipoteza noastră potrivit căreia piesele tronconice de plumb au servit drept sfeșnice, va fi confirmată în cercetările viitoare, vom putea aborda și problema definirii în același sens al „pîlniilor“ de lut atât de caracteristice așezărilor gumelnițene (Gh. Ștefan, *Les fouilles de Căscioarele*, în *Dacia*, 11, 1925, p. 150, fig. 3/9—11). Ele se prezintă într-adevăr ca niște pîlnii. În fapt sînt întru totul asemănătoare pieselor de plumb prezentate de noi, deosebindu-se de ele prin aceea că sînt de lut, pe de o parte și că au dimensiuni mai mari, pe de altă parte.

¹⁵ Skylitzes-Cedren, *Hist. Comp.*, II. Bonn, 1939, p. 586.

¹⁶ Dealtfel mierea de albine în limbile slave este numită mied.

¹⁷ Повесть временных лет. I (ed. P. Adrianova-Peretz), Moscova-Leningrad, 1950, p. 48.

¹⁸ G. Brătianu, *Recherches sur Vicina...* București, I. 1935, p. 49 și p. 174.

¹⁹ Oct. Hiescu, *Notes sur l'apport roumain au ravitaillement de Byzance d'après une source inédite du XVI siècle*, în *Nouvelles études d'histoire*, vol. III, publicat cu ocazia celui de al XII-lea Congres de științe istorice, 1935. București, p. 107.

Par la suite, les auteurs présentent deux objets de plomb de la forme d'un tronc de cône, perforés longitudinalement, qu'ils considèrent être des bougeoirs (X^e—XIe s.), (fig. 2/4—5). On souligne que la cire était une marchandise importante dans le commerce du Bas-Danube, fait reflété aussi dans certaines sources littéraires.

LAMP TYPES FROM PĂCUIUL LUI SOARE

Abstract

The article presents the types of lamps known so far from the site Păcuiul lui Soare. As the XIIth c. is not represented by any archeological level, lamps belonging to this period do not exist.

The lamps dating from the Xth—XIth c. are illustrated by two types i.e.l.) lamps with an inside leg (fig. 1/1), 2) lamps in the form of a bowl, from which three pieces are known, (fig. 1/2-4), two of them bearing the potter's marks.

From the late medieval site (the XIIIth—XVth c.) other three pieces are known i.e.l.) a lamp in the form of a plate with notches on the rim (fig. 2/2), 2) a lamp in the form of a little porringer (fig. 2/1) and 3) one manufactured from an old brick (fig. 2/3).

The authors also present two lead objects, in the shape of truncated cone with longitudinal perforation, which they consider to be candlesticks dated from the Xth—XIth c. (fig. 2/4-5).

It is pointed out that during the period wax was one of the important goods traded in the low-Danube area, a fact which was also mentioned in some literary works.

The legend of the figures

Fig. 1. Lamps dating from the Xth—XIth c. (Păcuiul lui Soare)

Fig. 2. Lamps from the XIIIth—XVth c. (1—3) and lead „candlesticks“ from the XIth c. (4—5) (Păcuiul lui Soare).